

Vitalitatea minciunii și fragilitatea adevărului

— RODICA BINDER —

MINCIUNA și adevărul, mereu redefinite, au devenit și mai „interesante” de când lumea reală interferează, derutant uneori, cu cea virtuală.

Minciuna, răul și uritul, categorii „negative”, sunt mai fascinante decât binele, frumosul și adevărul – lucru știut de când lumea. Succesul recentei Istoriei a urtului de Umberto Eco, care recapitulează în imagini palpitante epopee a unei categorii avându-și propria ei estetică, atestă această „fascinație”.

Scriitorul german Martin Mosebach, laureat al Premiului Büchner, deplîngea alungarea aproape completă a frumosului din câmpul productivității artistice, ceea ce ar confirma indirect și vitalitatea categoriilor negative.

Altminteri, de ce și regretatul Robert Gernhardt, după trecerea sa printr-un oraș german de provincie, copleșit de deziluzionanta fizionomie urbanistică a așezării, ar fi „înălțat” într-un poem publicat de Marcel Reich-Ranicki în săptămînală antologie poetică a cotidianului Frankfurter Allgemeine Zeitung, o „laudă urtîeniei” în opt versuri de o remarcabilă cadență muzicală.

Spre deosebire de frumusețe – „dureroașă” prin vremelnicia ei, „suspectă” prin admirația contemplativă pe care o stîrnește, ca și prin îndoiala că „ar fi adevărată” (e prea frumos ca să fie și adevărat) –, urtîenia este „tenace”, „reconfortantă prin durabilitatea și atotprezența ei”, mărturisise provocator, în registru liric, poetul german.

În hiperactivismul lumii de azi, categoriile negative par a avea virtuți dinamizante; ele declanșează acțiuni în vederea schimbării sau măcar a camuflării unei stări de fapt sau a unui dat „disforic”. În tot răul poate fi „și un bine”, deși „mai binele”, la rîndul lui, ar putea fi uneori „dușmanul binelui”...

Ducînd mai departe raționamentul, și minciunii i-ar putea fi recunoscute unele „merite”. Motive există, chiar dacă ele contravin moralei. Minciuna are uneori calități vitale – „fără ea nu putem trăi”, afirmă în subtilul proaspetei sale cărți Claudia Mayer, cunoscută publicistă, moderatoare TV și psihologă.

Intitlulăudă minciunii, cartea autoarei ia în calcul o constatare făcută de cercetători conform căreia fiecare om ar minți în medie de 200 de ori pe zi, începînd cu răspunsul „bine” dat uzualei întrebări „Cum îți mai merge?”, „Ce mai faci?”.

Majoritatea minciunilor sunt nevinovate, bine intenționate, „iadul însuși fiind pavat cu intenții bune”, i se reamîntește cititorului inocent.

Încercînd să explice de ce, cum și în ce împrejurări mințim, autoarea trece în revistă, servindu-se și de exemple concrete, vasta și fascinanta tipologie a minciunilor, de la autoamăgire pînă la inducerea în eroare a celorlalți. Publicista germană se ferește să formuleze verdicte morale, preferînd să se abțină și de la condamnarea acestui viciu, pentru care Michel de Montaigne și Kant credeau că vinovatul ar merita să fie ars pe rug.

Duplicitatea, mai cu seamă în varianta ei politică, una din formele cele mai uzuale, mai generalizate ale minciunii la scara unei întregi colectivități, prosperă, cum era de așteptat, pe terenul fertil al politicii. În aceeași măsură în care politicienii sunt departe de adevăr pot fi și alegătorii, cum și totuși alte motive însă. Un expert în sondajele demoscopice remarca apariția unui fenomen ciudat: o parte a alegătorilor, atunci cînd sunt chestionați, își ascund adevăratele intenții de vot, așa încît nu se mai poate ști cu precizie nici ce cred și nici cum vor vota.

Dar politicienii, ca și jurnaliștii pot răspîndi neadevăruri și fără intenția deliberată de a induce în eroare auditoriul, din simplul obicei de a se afla în treabă, de a avea indiferent unde, cînd și cum, ceva de spus.

Fenomenul ar echivala în acest caz cu noțiunea căreia Harry G. Frankfurt îi dedicase un eseu devenit, prin publicarea sa în volum, un adevărat bestseller: Bullshit.

Filozoful american este din nou prezent în librării cu o carte la fel de elegantă ca precedenta, dar, din păcate, mai puțin convingătoare, intitulată Despre adevăr.

Bullshit, ca termen generic (sau uzînd de o serie sinonimică: bali-

vernele, palavrele, aflarea în treabă, datul cu presupusul, grandilocvența, jumătățile de adevăr) este mai periculos decît minciuna, fiindcă el nu neagă adevărul, pe care de altfel nici nu îl cunoaște, ci pur și simplu îl ignoră.

Minciuna, în schimb, pornește de la cunoașterea unui adevăr. Frankfurt inoculează cîteva din ideile primului volum în micul său tratat despre adevăr, conferind Bullshit-ului funcția unei substanțe de contrast pentru a convinge cititorul de „nevoia de adevăr într-o vreme în care, în mod ciudat, oameni cu adevărat cultivați tratează adevărul ca pe o categorie ce nu merită prea mare atenție”.

Dificil de definit datorită complexului său statut (moral, științific, istoric, estetic etc.), „adevărul” este redus de Harry G. Frankfurt în spiritul filozofiei analitice a limbajului la nivelul său factologic, fără a neglija însă și unele implicații morale și chiar emoționale ale noțiunii. Între acestea din urmă, faptul că minciuna este cea mai dureroașă atunci cînd este proferată de persoane în care avem încredere.

Adevărul are o valoare instrumentară, scrie autorul în ultimul capitol al volumului, după ce se întrebese anterior de ce ne simțim răniți atunci cînd suntem mințiți. Un posibil răspuns ar fi următorul: minciunile sunt destinate să ne curme accesul la realitate. Ne putem descurca într-o ambianță de minciuni și neadevăruri doar atîta vreme cît putem miza pe capacitatea proprie de a distinge între situațiile în care suntem induși de semenii noștri în eroare sau, dimpotrivă, în care ei sunt sinceri față de noi, scrie încurajator autorul (p. 69).

Concluzia filozofului american este deopotrivă edificatoare și descurajantă. „Doar printr-o percepție a lumii ca fiind alcătuită din realități, fapte și adevăruri care sunt categoric independente unele de altele reușim să dobîndim conștiința propriei noastre ființe, diferită de celelalte, să articulăm caracterul specific al propriei noastre identități. Cum putem lua în serios atunci facticitatea și realitatea, cum putem să ne străduim să aflăm adevărul? Pur și simplu nu avem cum”.

Există însă la mijlocul eseului

despre adevăr un fragment care mi se pare că merită o deosebită atenție din perspectiva unei alte lecturi.

Harry G. Frankfurt crede că niciodată culturile nu au putut și nu pot dăinui în absența unei „mari cantități de informații fiabile despre fapte”. Ele nu se pot dezvolta armonios cîtă vreme stau sub influența perturbatoare a unor convingeri aberante. Iar pentru a atinge un înalt nivel de cultură, pentru a-l menține, trebuie să evităm să ne lăsăm fragilizată de erori și ignoranță. Trebuie să cunoaștem un mare număr de adevăruri și, firește, trebuie să ne și pricepem să le utilizăm productiv” (p. 35).

În eseu despre Bullshit, filozoful american mai constată că, dacă minciinosul este forțat să recunoască adevărul, îl va respinge cu maximă vehemență.

Lectura celor două eseuri ale filozofului american, unul despre adevăr, celălalt despre „Bullshit”, mai grav decît minciuna, m-a retrimis la scrierea lui Gabriel Liiceanu Despre minciună. Confruntat cu monstruoasele dimensiuni ale minciunii în comunism, Liiceanu constată că minciuna nu mai este imprezvizibilă în forma ei, ci este fundamentală și repetitivă, fiind sfruntată, gogonată, de la obraz; nu se mai străduiește să treacă drept adevăr; cel mințit nu e de fapt mințit, ci, făcîndu-se că crede, minte la rîndul lui și, în sfîrșit, fiind sfruntată, gogonată, generalizată și colectivă, minciuna este totodată și atotcuprinzătoare: toată lumea minte și minte în toate direcțiile. Suntem, cu alte cuvinte, din nou, în plin Bullshit. ☞

Harry G. Frankfurt
ÜBER DIE WAHRHEIT
Hanser Verlag, 2007